

Moderne importord i språka i Norden

Titel: *Plattvändare, styrspak och fransk potatis*
Ersättningsord i svenskan

Forfatter: Åsa Mickwitz

Kilde: Moderne importord i språka i Norden VI. Udenlandske eller hjemlige ord.
En undersøgelse af sprogene i Norden, 2007, s. 105-133

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/min/issue/archive>

© Novus forlag 2007

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Plattvändare, styrspak och fransk potatis

Ersättningsord i svenskan

Åsa Mickwitz
Helsingfors universitet

1. Inledning

Ingen bestrider att språket är en organism som lever enligt sina egna harmoniska lagar. Om någon eller några av lagarna kränks genom att främmande element tvingas in i språket eller om någon del av språket behandlas vårdslöst, då avtynar småningom denna organism, förlorar sin spänst och sin kraft och blir alltmer oduglig för sitt syfte.

Så uttryckte Axel Olof Freudenthal, senare professor i nordisk filologi, sin syn på svenska språket i ett föredrag 1867 (Freudenthal 1868: 168). Inställningen till lånord i svenskan har varierat genom tiderna, men intresset för att skapa egna, hemmagjorda ord för att ersätta lånord har alltid funnits. Sådana ord kallar jag här för ersättningsord.

Syftet med den här studien är att utreda i vilken omfattning ersättningsord inom fyra ämnesområden har skapats, godtagits och etablerats i sverigesvenska och finlandssvenska dagstidningar. De fyra ämnesområdena är informationsteknologi, bollsporter, mat och ungdomsmusik. Studien utgör en del av projektet *Moderna importord i språken i Norden*, och det material studien baseras på har jag tillsammans med de andra projektmedlemmarna samlat in inom projektet.

Med *ersättningsord* avser jag ett ord eller en struktur som är skapad på grundval av traditionellt språkmaterial för att ersätta ett importord eller en importstruktur (t.ex. *e-post* i stället för *e-mail*, *matberedare* i stället för *food processor*). En strikt definition av ersättningsord utgår från att ersättningsordet skapas efter att ett importord lånats in i svenskan. I denna undersökning blir definitionen bredare, eftersom vissa ersättningsord i undersökningen i själva verket kan ha kommit in i språket parallellt med eller t.o.m. tidigare än importordet.

Med *importord* avses första hand ord eller strukturer som lånas in direkt från ett annat språk, t.ex. *e-mail* och *food processor*. Alla importord som behandlas i den här studien har kommit in i svenskan efter år 1945.

De flesta av importorden kommer från engelskan. För den svenska som talas i Sverige kommer jag att använda begreppet *sverigesvenska* för att skilja den från begreppet *finlandssvenska*.

2. Den svenska purismen

I svenskan har det genom tiderna alltid funnits språkvetare som skapat nya ord. Viktor Rydbergs projekt att skapa ersättningsord (t.ex. *sanningsletare* och *vapenvinning* för *forskare* och *erövring*) i slutet av 1800-talet, var ett seriöst försök att rensa ut lånorden ur svenskan, trots att vi nuförtiden kan tycka att dessa ersättningsord är en aning komiska (Holm 1918: 68ff). Eftersom Rydberg var en extrem purist har han inte haft någon större inverkan på den moderna språkvården (Ransgart 2004: 183).

Den som har haft större inflytande på dagens språkvård är Erik Wellander med sitt verk *Riktig svenska* (1884). Om Rydberg och hans samtida främst koncentrerade sig på lexikal och morfologisk purism, hade Wellander en mera funktionell syn på språket. Hans fyra huvudprinciper var: Skriv klart, skriv enkelt, skriv kort och skriv svenska. Hans inställning till lånord var restriktiv och han ansåg att det bör skapas ersättningsord för lånorden. Hans puristiska inställning mjukades dock upp med åren och i den omarbetade utgåvan från 1973 godkänner han lånord inom teknik och vetenskap. Den moderna språkvården har dock frångått den wellanderska språksynen. Olle Josephson (2004: 43) kritiserar Wellander för hans rigida krav på symmetri och konsekvens och anser att Wellanders svenska lätt blir ”omständig, osmidig och livlös”.

Under efterkrigstiden kom intresset att alltmer fokuseras på engelska lånord. På 60-talet kunde man inom språkvården förhålla sig till lånord på två sätt; antingen skulle man använda den engelska formen korrekt, dvs. uttala, skriva och böja ordet enligt engelska regler – eller så borde man använda en form som var anpassad till svensk ortografi och morfologi.

I mitten av 1980-talet tog man till mera drastiska åtgärder mot de främmande engelska orden. Posten i Sverige inledde tillsammans med Svenska språknämnden¹ en kampanj som kallades *Använd svenska*. Frimärken med slagord som *Heja svenska språket* och *Svamericanska – det är obegripligt att den är så populär*, trycktes upp. Kampanjen fick dock inte ett så gott mottagande av en del språkvetare; Peter Cassirer ansåg i en artikel i *Dagens Nyheter* den 8 augusti 1986, att den hade inslag av nationalism och Lars Melin (1987) påpekade att engelska lån inte enbart är av ondo, utan kan fylla luckor i det svenska ordförrådet.

Ovanstående exempel kan ses som uttryck för en liberalare hållning till importord än tidigare, men i en nordisk kontext anses dock språkvårdens inställning till importord inom det svenska språkområdet nuförtiden vara varken speciellt restriktiv eller liberal. I jämförelse med t.ex. den danska språkvården (Lund 1989: 96) är den svenska relativt restriktiv, medan den är liberalare än både den finska och isländska. Både Sverige och Svenskfinland har dock en konsekvent och fungerande språkvård, även om man eventuellt kan se mer puristiska tendenser i Svenskfinland (Clyne 1992: 5). Enligt Josephson (2003: 157) är sverigesvenskarna dock ortografiska och morfologiska purister i ungefär samma utsträckning som norrmännen, medan man i Sverige förhåller sig liberalt till lexikal inlåning.

I jämförelse med den finlandssvenska språkvården, har *Svenska språknämnden* i Sverige en relativt öppen attityd till importord – man är framför allt noga med att

¹ Svenska språknämnden bytte namn till Svenska språkrådet 2006.

inte förhålla sig negativt till *alla* typer av lånord. Liksom Melin tidigare, påpekar språkvårdare Catharina Grünbaum i *Språkebladet* (1998a: 41) att alla engelska lånord inte är av ondo. De kan skapa ”stämning och lokalfärg” och en del av dem går inte heller att ersätta. Grünbaum hävdar trots allt att det är viktigt att tillverka nya svenska ord, ”för att hålla det språkliga skapandet igång”.

I Svenskfinland är attityderna till importord mindre liberala. På grund att finlandssvenskarna lever under press från finskan, förhåller man sig restriktivt till alla typer av främmande ord, både finska och engelska. Den stora språkpolitiska frågan i Svenskfinland har åtminstone tidigare varit diskussionen om en egen språknorm, som fördes främst på 1970-talet. Man ville frångå principen att alltid vara tvungen att följa den sverigesvenska språknormen, och i stället skapa en finlandssvensk norm som skulle stödja den egna kulturella identiteten (Mattfolk, Mickwitz & Östman 2004: 226)

Attityden till importord och förhållningssättet till språknormen rent generellt i Sverige och Svenskfinland – och därmed på de olika tidningsredaktionerna – är självklart av stor betydelse för de texter som skrivs.

3. *Språkvården på de sverigesvenska och finlandssvenska dagstidningarna*

Både *Hufvudstadsbladet* och *Dagens Nyheter* har en språkvårdare anställd på sina respektive redaktioner. I Svenskfinland har man även en språkvårdare anställd på riksradiön. På *Hufvudstadsbladet* går språkvårdaren igenom journalisternas texter och en lista över vanliga fel har utarbetats. När denna artikel skrivs arbetar språkvårdaren tre dagar i veckan på tidningen och två dagar på *Språkebyrå vid Forskningscentralen för de inhemska språken*.

Den finlandssvenska språkvården kan anses vara relativt sträng och i viss mån puristisk. De finlandssvenska språkvårdarna kallar sig själva för ”språkpölsare” och deras uppgift är – enligt dem själva – att ”hålla efter journalisternas språkbruk” (Reuter & Sommardal 1998: 32). Den finlandssvenska språkvården har traditionellt koncentrerat sig på att mota det finska inflytandet, bl.a. att inte låna finska ord eller direkta översättningar, utan att hitta allmänsvenska ord för finska uttryck eller termer. Överhuvudtaget verkar fokus ligga på att arbeta bort finlandismer² i högre grad än att koncentrera sig på texter som helhet. Detta är å andra sidan förståeligt i ljuset av att finlandssvenskan befinner sig i en minoritetsställning där det finska inflytandet många gånger upplevs som hotfullt. När det gäller generella språkfrågor såsom t.ex. inflytande från engelskan och användningen av ersättningsord följs de språkrekommendationer som ges av den svenska språkvården.

Tidningsspråkvården i Sverige arbetar med andra typer av problem. Enligt Grünbaum handlar det främst om stavning, böjning, ordval, grammatik och stil (1998b: 44). Även om svenskarna eventuellt har en liberalare språksyn än finlandssvenskarna, går det inte alltid att säga vad som är ”rätt eller fel” och språklig variation i sig skall

² Med finlandismer avses alla språkliga särdrag i finlandssvenskan. Finlandismerna kan ha olika ursprung; en del är resultatet av finskt eller ryskt inflytande, och andra kommer från dialekterna. Se närmare i Reuter 2006: 9.

inte motarbetas. När det gäller synen på engelska importord verkar språkvården vara rörande ense med journalistikåren; det är självklart att det ska skapas ersättningsord för svårhanterliga engelska ord (Grünbaum 1998b: 49). Begreppet ”svårhanterlig” syftar i första hand på ord som är svåra att anpassa till svensk ortografi och böjning. Andra, mera lätthanterliga engelska lån behöver inga ersättningsord.

Trots att det skapas ersättningsord i svenskan och trots att man prioriterar detta inom språkvården, är det tydligt att man förhåller sig öppnare till ett lexikalt inflytande från engelskan inom det svenska språkområdet – och då framför allt i sverigesvenskan – än man t.ex. gör på Island och i det finska Finland. Den tendensen märks också när det gäller morfologisk och ortografisk anpassning av engelska ord; importord anpassas i högre grad i finlandssvenska tidningar än i sverigesvenska (Mickwitz u.u.). I finskan anpassas ofta ett engelskt ord – åtminstone morfologiskt – om det inte skapas ett ersättningsord för det, t.ex. *liisata* (att leasa), *lobbaus* (lobbning) (Hiidenmaa & Nuolijärvi 2004: 262).

Frågan är hur användningen av lånord och ersättningsord ser ut i praktiken, i autentisk tidningstext: ersätts verkligen de ”svårhanterliga” engelska orden med svenska motsvarigheter, och hur konsekvent ersätts dessa? Vi vet å andra sidan också att principerna för hur man förhåller sig till engelska importord varierar mellan framför allt *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter*. Det visar t.ex. Grünbaums förslag till anpassning av ordet *rave* – *rejp*. *Dagens Nyheter* har konsekvent gått in för den försvenskade stavningen medan *Svenska Dagbladet* genomgående använder den engelska.

I denna undersökning kommer jag inte att närmare gå in på de olika tidningarnas syn på engelska lån, utan främst koncentrera mig på eventuella skillnader mellan finlandssvenska och sverigesvenska.

4. Material, metod och synonymi

4.1. Material och metod

Inom projektet *Moderna importord i språken i Norden* har importord excerperats ur ett urval nordiska dagstidningar (Selback & Sandøy 2007). De importord som excerperats har kommit in i svenskan efter 1945. Dessa importord fungerar som bas för denna undersökning. Eftersom syftet med denna undersökning är att studera fyra specifika diskurser – eller ämnesområden – har vi bland de excerperade orden valt ut ett antal ord som tillhör dessa fyra diskurser. Vi har också valt ut importord till en ”allmän ordlista”, som inbegriper ord från alla ämnesområden. Det andra kriteriet för valet av ett specifikt importord för denna undersökning var att ordet i fråga skulle ha ett fungerande och adekvat ersättningsord (se en närmare diskussion i kapitel 4.1).

Metoden som använts för att hitta belägg på ersättningsord är att göra sökningar på ett antal ordpar (t.ex. *e-post/e-mail*) i vissa utvalda digitala korpusar. För att få med alla böjningsformer och sammansättningar av orden har jag sökt på ordstammen med en stjärna (*), t.ex. *laptop**. Detta var inte möjligt med alla ord. Ordparet *nätet-webben* gav för det första alltför många belägg i grundform (*nät*-webb**), och många av dessa belägg förekom i andra betydelser eller i namn (Webber). Det var för den här undersökningen inte möjligt att gå igenom alla tusentals belägg, så jag valde därför att

genomföra sökningen av detta ordpar med orden i bestämd form – det är ju i den formen som både *webben* och *nätet* många gånger förekommer.

Om sökordet är ett substantiv, t.ex. *scanner* (*scann**), har jag inte räknat med de verbformer som sökmaskinen eventuellt gett.

Denna studie undersöker i första hand förekomsten av ersättningsord i förhållande till deras utländska, icke anpassade, motsvarighet (t.ex. *bildläsare* – *scanner*). Endast i enstaka fall har jag gjort sökningar också på den anpassade formen (t.ex. *skanner*).

De korpusar som jag använt för undersökningen finns för sverigesvenskans del på *Språkbanken* (<http://spraakdata.gu.se/lb/konk/>), och för finlandssvenskans del på *CSC* (Finnish IT center for science, <http://www.csc.fi/kielipankki/>). Båda är tillgängliga på nätet, men för de finlandssvenska korpusarna behövs ett personligt användarnamn. Det finns tyvärr inga finlandssvenska tidningskorpusar med äldre material än från 1990-talet. Därför uteblir den diakroniska jämförelsen i detta fall.

Jag har för sverigesvenskans del valt att göra sökningar i korpusar från 1976, 2000 och 2003. Orsaken är att resultatet skall vara jämförbart med delprojekt A, där man undersökt tidningar från 1975 och 2000. Jag har i tillägg valt 2003 för att få med en annan tidning än bara *Svenska Dagbladet*, som eventuellt kan ge en ideologiskt ensidig bild av relationen mellan ersättningsord och importord. Jag har för finlandssvenskans del valt korpusen *HBL 1999* (*Hufvudstadsbladet*), för att resultaten skall kunna jämföras med de sverigesvenska. De korpusar jag i första hand gjort sökningar i är följande:

Sverige

<i>Korpus</i>	<i>Antal ord</i>	<i>Typ av material</i>
Press 76	1,3 milj.	Blandat tidningsmaterial från 1976
Svd 00	13,1 milj.	<i>Svenska Dagbladet</i> från 2000
GP03	8,5 milj.	<i>Göteborgs-Posten</i> från 2003

Svenskefinland

<i>Korpus</i>	<i>Antal ord</i>	<i>Typ av material</i>
HBL 99	9,7 milj.	<i>Hufvudstadsbladet</i> från 1999

Korpusarna är alltså olika stora, vilket orsakar en snedvridning vad gäller antalet belägg. För att kunna ge en bild av relationen mellan ersättningsordet och importordet har jag räknat ut i procent i hur hög grad ersättningsordet används i förhållande till importordet.

I den här undersökningen har jag gjort sökningar på endast 38 ordpar. Detta kan verka som ett litet antal, med tanke på att det finns närmare 200 ord på den gemensamma ordlistan inom projektet, men jag har velat koncentrera mig enbart på de 4

olika ämnesområdena. En annan orsak till att antalet undersökta ord blev så få är att många av importorden på den gemensamma listan saknar ersättningsord i svenskan.

4.2. Om synonymi och semantisk överlappning

Frågan om synonymi blir snabbt uppenbar i en undersökning av den här typen. Enligt den vedertagna definitionen skall ersättningsordet kunna *ersätta* importordet, dvs. det ska fungera i samma kontexter på samma villkor som importordet. Man kan dela in importorden i tre olika kategorier utgående från vilken typ av svensk motsvarighet det har:

1) *Importord som saknar motsvarighet*. Största delen av orden som excerperats inom A-projektet har ingen lexikal motsvarighet i svenskan, utan det krävs en omskrivning för att beskriva fenomenet med svenska ord. Exempel på importord utan ersättningsord är; *bikini, calvados, kassler, breakdance* och *karate*. En stor del av dessa har namnkaraktär och låter sig också därför inte ersättas.

2) *Importord med äldre motsvarighet*. Ibland tar man in lånord i svenskan som redan har en äldre svensk motsvarighet. Orsaken kan vara att importordet har en viss prestige som den äldre motsvarigheten saknar. Ofta fungerar den äldre motsvarigheten ganska illa som ersättande uttryck för importordet, eftersom något av orden oftast har en vidare eller smalare betydelse än det andra, alternativt har det ena ordet en specifik betydelse medan det andra är polysemiskt. Exempel på importord med äldre svensk motsvarighet är; *comeback/återkomst, boom/uppsving* och *chartra/byra*.

3) *Importord med yngre motsvarighet*. Orden i denna kategori är de som traditionellt brukar definieras som ersättningsord. Eftersom ersättningsordet skapats efter att importordet kommit in i svenskan, är ersättningsordet anpassat till importordets betydelse och orden kan i en viss mån ses som synonymer. Dessa importord har också en mera specifik betydelse än importorden i kategori 2. Trots att orden är synonymer kan det ändå finnas stilistiska skillnader mellan importordet och ersättningsordet. Exempel på ersättningsord i denna bemärkelse är *e-post, rullbräda, manusstopp* och *krockkudde* (för en närmare diskussion, se Mickwitz 2005).

Men i vilken mån kan ett ersättningsord ersätta ett importord om orden inte är helt synonyma? Hur är det t.ex. med ordparet *knowhow* och *sakkunskap*? För att belysa problematiken gör jag i det följande en kontextanalys av detta ordpar.

Enligt Nationencyklopedins ordbok (NEO) har *knowhow* betydelsen ”speciellt kunnande eller speciell erfarenhet”, termen används framför allt inom näringslivet. *Sakkunskap* har betydelsen ’stor faktisk kunskap på visst område’. Enligt NEO ligger betydelserna således ganska nära varandra. Det påpekas dock att *knowhow* ofta används inom företagsvärlden om information som är hemlig. Om vi tittar på hur termerna används i tidningstext får vi följande resultat.

- 1) ”Från 1955 till pensioneringen 1986 var Karl Hall PR-chef på svenska BP, redaktör för dess tidskrift, drivande i utbyggnaden av dess bibliotek samt i

planering och utrustning av informationsavdelningen. Engagemang och respekt för *sakkunskap* gjorde honom uppskattad.”

2) ”Varför har vi en utredning om inte uppdraget fullt ut respekteras? Bakgrunden till utredningen var att vi inte hade tillräckligt med *sakkunskap*, men ändå går Stjernkvist ut innan den är klar. Huvudproblemet enligt Tolgfors är att det inte finns någon tillförlitlig forskning om hur internationellt adopterade barn påverkas av att leva med ett homosexuellt par.”

3) ”Och det har, i sin tur, satt ett tryck på storföretagen att ta chansen att sprida risker, att vinna stordriftsfördelar i både produktion och forskning, att köpa *know-how* och marknadsandelar.”

4) ”Huvudmålsättningen var att förhindra att Sverige erhöll nukleära ämnen, teknisk *know-how* samt avancerad utrustning som kunde utnyttjas till att utveckla kärnvapen.”

(Citaten är tagna ur Språkbanken www.spraakdata.gu.se, alla citat är från samma korpus: *Svenska Dagbladet 2000*.)

Kan man ersätta *know-how* med *sakkunskap*? Kanske är det möjligt. Kan man ersätta *sakkunskap* med *knowhow*? I både text (1) och text (2) skulle det vara svårt att ersätta ordet *sakkunskap* med *knowhow*; ’engagemang och respekt för *knowhow* gjorde honom uppskattad’, ’Bakgrunden till utredningen var att vi inte hade tillräckligt med *know-how*’. Termerna är alltså i praktiken inte helt synonyma. *Knowhow* verkar ha en ganska specifik anknytning till finansvärlden, medan *sakkunskap* är en mera allmän term. *Knowhow* har dessutom ett annat stilvärde, och en karaktär av ”trendighet” och jargong.

Ett ersättningsord skall enligt en strikt definition kunna ersätta importordet i varje kontext. Det är trots allt ändå bara en del av ersättningsorden i just den här undersökningen – men också rent allmänt – som uppstått genom aktivt språkriktighetsarbete där det specifika syftet är att skapa en synonym svensk term. I många fall är ersättningsordet ett gammalt ord i svenskan (första belägget för ordet *sakkunskap* är från 1849), vars betydelse ligger nära importordets men som kan ha en semantisk bibetydelse. Ofta är det den svenska termen som är mindre specifik och bredare än den engelska, eftersom engelska importord oftast lånas in i bara en betydelse, trots att ordet kan ha många betydelser i engelskan.

Detta att det ena begreppet är semantiskt ”större” än det andra, eller att de båda begreppen inte motsvarar varandra gör sökningar på dessa i korpusar problematiska, eftersom antalet belägg på t.ex. den svenska termen som faktiskt motsvarar den engelska kan vara mycket mindre än det totala antalet belägg som man får vid sökningen. Ett exempel på detta är t.ex. *comeback* och *återkomst*. *Comeback* används enligt NEO i betydelsen ’första (offentliga) framträdande efter en tids bortvaro av idrottsman, artist e.d.’, medan ordet *återkomst* har en mycket vidare stilistisk betydelse. Få talar troligen om ’Jesu comeback’.

Det finns å andra sidan en skillnad mellan stil och semantisk bredd i det avseendet att ord som används mera sällan ofta blir stilistiskt markerade (t.ex. *comeback*). Detta gäller för övrigt också ord som håller på att falla bort ur ordförrådet; de används mer sällan och börjar uppfattas som ålderdomliga. Betydelsen av ett ord behöver dock inte förändras om det blir mer frekvent. Ordet *comeback* behåller troligen samma betydelse även om det blir vanligare i tidningstext – ordets stilvärde blir dock i så fall mindre markerat.

I praktiken fungerar dock sällan gamla svenska ord som ”goda” ersättningsord för nya importord. Ett undantag är eventuellt *design* och *formgivning* som semantiskt kan sägas vara synonyma, trots att det finns en viss stilistisk skillnad mellan orden – det är trendigare att studera design än formgivning. *Formgivning* noterades första gången 1876, medan design kom in i svenskan från engelskan 1948 (NEO). Ibland skiljer man dock mellan begreppen så att man med *formgivning* avser det konkreta arbetet med att framställa ett konstverk, medan *design* är ett vidare begrepp.

Faktum är naturligtvis att språket inte helt accepterar synonymi; när det existerar två ord för samma fenomen utvecklar de alltid något olika betydelser. Det finns inte utrymme att gå närmare in på begreppet synonymi här, men viktigt är dock i en undersökning av den här typen att denna problematik lyfts fram.

5. Fyra ämnesområden

Inom projektet *Moderna importord i språken i Norden* har vi valt fyra ämnesområden för undersökningen; ADB (automatisk databehandling), mat, ungdomsmusik och bollsporter. Orsaken till att dessa valts är att den engelska (utländska) influensen är hög inom dessa ämnesområden. Varje ämnesområde representeras av 10 importord som valts gemensamt inom projektet. I tillägg till orden inom de fyra ämnesområdena, har projektet också utarbetat en ”allmän” gemensam lista. De importord inom de fyra ämnesområdena som inte har en motsvarighet i svenskan har jag utelämnat. Från den allmänna listan har jag i stället valt ord för att ersätta dessa.

Trots att jag mestadels har valt sådana ordpar där både ersättningsordet och importordet ”existerar” i svenskan fick i de flesta fall antingen ersättningsordet eller importordet den övervägande delen av alla belegg. Jarvad (2003: 31) konstaterar att det är sällan importordet och det danska ersättningsordet existerar parallellt eller t.o.m. konkurrerar med varandra, och detta stämmer också för svenskans del.

Jag kommer att fokusera studien på ordparen inom ADB-området. Framst därför att det råkar vara den största gruppen i denna undersökning, men också för att språkvårdens arbete med att skapa ersättningsord har koncentrerats till detta område.

I tabellerna har jag kursiverat det ord i varje ordpar som fått flest belegg.

5.1. ADB (automatisk databehandling)

ADB-området har traditionellt betraktats som ett område som influeras starkt av engelskan. Det räcker med att läsa en teknisk annons i en vanlig dagstidning för att inse att den är snart sagt oförståelig för en person utan kunskaper i engelska. I

Sverige har *Svenska Datatermgruppen* grundats för att lösa problemet med den stora influensen av engelska termer. Gruppen arbetar främst med att skapa och lansera ersättningsord för tekniska termer. I första hand försöker man använda ett ord som redan finns i svenskan för att ersätta den engelska termen (t.ex. *skrivare* för *printer*). Om det inte finns en bra svensk term, så skapar datatermgruppen en. Ofta tar man i dessa fall till översättningslån (t.ex. *bläckstråleskrivare* för *ink jet writer*), men ibland måste det skapas en helt ny term (t.ex. *säkerhetskopior* för *back up*) (Karlsson 1998: 103–104).

Inom ADB-området har jag undersökt 15 ordpar som får representera denna diskurs. Jag har utgått från den gemensamma listan för projektet, och enbart valt sådana ordpar där både importordet och ersättningsordet används i svenskan. Ur den gemensamma listan på tio IT-importord som valts ut inom projektet har jag valt följande sju ord: *attachment*, *backup*, *download*, *homepage*, *junk mail*, *lap top*, *monitor*. De åtta övriga orden; *browser*, *joystick*, *keyboard*, *webben*, *printer*, *scanner/skanner*, *software* och *webmaster* har valts ur den allmänna listan. Ur den kunde jag ha valt fler ord som skulle ha varit lämpliga inom ämnesområdet ADB, men jag begränsade mig till 15 ord. Orsaken till att jag valde just dessa var 1) att orden har en motsvarighet på svenska, 2) denna motsvarighet är mer eller mindre synonym med importordet och 3) ingetdera av orden är polysemer (bortsett från *nät*), vilket gör sökningen mera tillförlitlig eftersom man inte behöver gå igenom alla belägg manuellt. De tre ord som jag uteslöt ur ADB-listan var *cracker*, *diskett* och *surfa*. De två sistnämnda uteslöts p.g.a. att det inte existerar något ersättningsord för dessa i svenskan. Svenska datatermgruppen rekommenderar *knäckare* för ordet *cracker*, men jag har inte hittat ett enda belägg på det i någon av korpusarna.

För att försäkra mig om att jag har hittat det ”korrekta” ersättningsordet har jag kontrollerat alla termer via Svenska Datatermgruppen på nätet. Eftersom tidnings-språket är mer eller mindre normerat, är det naturliga resultatet av en undersökning av denna typ att ersättningsordet väljs framom importordet. Av de femton ordpar jag har undersökt föredras ersättningsordet framom importordet i 11 fall, medan importordet föredras framom den svenska motsvarigheten i 4 fall. Antalet belägg för 4 av ordparen är dock relativt få, vilket gör att det är svårt att dra generella slutsatser om huruvida det svenska eller det engelska ordet har fått genomslag.

När det gäller ordparet *hemsida* – *homepage* (se tabell 1) är det uppenbart att det svenska ordet har fått full genomslagskraft. Det konstaterar Jarvad (2003: 31) också för danskans del. Det engelska ordet *homepage* är så oetablerat i svenskan att det inte ens finns i Nationalencyklopedins ordbok. De svenska uttrycken *bifogad fil*, *ladda ner*, *bärbar dator*, *webbläsare*, *nätet*, *skrivare* och *mjukvara/programvara* tycks också vara väletablerade, trots att det engelska uttrycket förekommer parallellt i någon mån.

Trots att det finns enbart 6 belägg på *bifogad fil* i *Svdb12000* (Svenska Dagbladet), har jag en känsla av att termen är relativt etablerad i svenskan. Svenska datatermgruppen rekommenderar *bilaga* eller *bifogad fil* i stället för *attachment*. *Bilaga* i betydelsen ’fil som är bifogad till ett e-postmeddelande’ ger också några träffar både i de svenska korpusarna och i den finlandssvenska.

Också *webbläsare* är överlägset det engelska *browser*. Svenska datatermgruppen rekommenderar dessutom *webbläddrare*, som dock inte har fått någon genomslagskraft. Det svenska *nätet* har också det etablerats väl i förhållande till *webben*.

Orden är dock inte helt synonyma. *Nätet* är i princip synonymt med *Internet*, medan *webben* i första hand syftar på själva funktionen att hämta information från Internet. *Web* har dock bibetydelsen 'Internet' (NEO).

Tabell 1: Förhållandet mellan ersättningsord och importord inom IT-området

Importord Ersättningsord	Press 1976 % (Antal belägg)	Sverige Svdbl 2000 % (Antal belägg)	Press 2003 % (Antal belägg)	Svenskfinland HBL 1999 % (Antal belägg)
homepage <i>hemsida</i>	- -	- 100 (673)	- 100 (574)	- 100 (123)
attachment <i>bifogad fil</i>	- -	- 100 (6)	- -	50 (3) 50 (3)
browser <i>webbläsare</i> (webb)bläddrare	- -	7 (3) 93 (41)	- 100 (1)	5 (1) 95 (18)
webben <i>nätet</i>	- -	11 (190) 89 (1500)	7 (35) 93 (450)	9 (52) 91 (500)
download <i>ladda ner</i>	- -	3 (2) 97 (67)	14 (4) 86 (25)	5 (1) 95 (18)
printer <i>skrivare</i>	- 100 (2)	8 (2) 92 (24)	- 100 (11)	29 (6) 71 (15)
software <i>mjukvara</i> <i>programvara</i>	- -	7 (39) 47 (255) 45 (245)	9 (4) 41 (18) 50 (22)	14 (21) 48 (71) 38 (56)
laptop <i>bärbar (dator)</i>	- -	11 (9) 89 (70)	13 (4) 87 (27)	9 (2) 91 (21)
monitor <i>bildskärm</i>	- 100 (4)	22 (27) 78 (95)	34 (15) 66 (29)	58 (36) 42 (26)
keyboard <i>tangentbord</i>	- 100 (2)	- 100 (46)	- 100 (9)	- 100 (16)
<i>joystick</i> styrspak	- -	86 (6) 14 (1)	100 (4) -	100 (4) -
back-up <i>säkerhetskopior</i>	- -	43 (3) 57 (4)	75 (3) 25 (1)	- 100 (8)
<i>web master</i> webbansvarig webbmästare	- -	60 (3) 20 (1) 20 (1)	- 100 (1) -	100 (2) - -
<i>skanner/scanner</i> bildläsare	- -	100 (11) -	100 (4) -	100 (5) -
junk mail <i>spam</i> skräppost	- -	- 87 (14) 13 (2)	- 17 (2) 83 (10)	- 100 (8) -

Ordet *printer* förekommer nästan inte alls i svensk tidningstext. De få belägg som hittas, förekommer främst i namn. *Mjukvara* och *programvara* förekommer parallellt,

även om datatermgruppen rekommenderar att *software* ersätts med *program* eller *programvara*. Språkbrukare bör enligt datatermgruppen undvika att använda *mjukvara* eller *softvara*, möjligtvis för att dessa termer inte är lika beskrivande – och för att undvika hybrider som t.ex. *softvara*.

Det verkar som om *spam* och *skräppost* har lite olika genomslagskraft beroende på vilka tidningar som undersöks. Detta kan bero på att attityden till importord varierar mellan olika tidningsredaktioner. I diskussionen i kapitel 3 konstaterades att *Svenska Dagbladet* överlag har en liberalare attityd till importord än andra tidningar – med tanke på deras val att inte anpassa stavningen av ordet *rave* till *rejt*.

De importord som har fått genomslagskraft i tidningssvenskan är framför allt *joystick* och *scanner/skanner*. Svenska datatermgruppen rekommenderar *styrspak* och *bildläsare* (eller alternativt den anpassade formen *skanner*). Enligt Mickwitz undersökning (u.u.) av anpassning av engelska importord i svenskan föredras dock den engelska stavningen av *scanner*. Datatermgruppen påstår på sin webbsida att ”det svenska *bildläsare* är etablerat på många håll” (<http://www.nada.kth.se/dataterm/>). I Språkbankens alla korpusar finns det dock enbart 11 belägg på *bildläsare*. Och man kan och bör då fråga sig varför dessa tre ersättningsord inte har fått någon större genomslagskraft och, mera generellt, hur ska ett ersättningsord se ut för att etableras?

5.2. Bollsporter

Sporten har under hela 1900-talet influerats från engelska. Enligt Chrystal (1988: 152) är dock de flesta lån inom det här området integrerade i det svenska språkssystemet, vilket sannolikt har lett till att importorden används i större utsträckning än ersättningsorden – om det överhuvudtaget existerar ersättningsord inom detta område.

Jag har undersökt nio ordpar. Sex av dessa är tagna ur projektets gemensamma lista över importord inom diskursen bollsporter, och resten (tre stycken) har jag plockat ur den allmänna listan. De importord jag uteslutit (eftersom det inte existerar ett svenskt ersättningsord) är *bowling*, *offside* och *squash*. *Team* uteslöts eftersom *lag* är en homonym, och ordet gav tusentals belägg som jag inte hade möjlighet att gå igenom manuellt. Ordparet *lag* och *team* är dessutom problematiskt p.g.a. att de stilistiskt och semantiskt inte alltid motsvarar varandra.

De ord jag valt ur den allmänna listan: *coach*, *play-off* och *world cup* är inte direkt anknutna till området bollsporter, men har inkluderats för att få fler sökbara ordpar.

Inom ADB-området är de flesta ersättningsord skapade av språkvården, men inom sporten verkar de flesta ersättningsord ha uppstått spontant, eller utgöras av sådana svenska ord som semantiskt och/eller stilistiskt ligger vid sidan om importordet. Ett exempel på detta är *time-out* – som åtminstone stilistiskt avviker från det svenska ordet *spelavbrott*. För att ”hitta” ersättande ord för de valda importorden har jag använt NEO, men den ger endast svenska förklaringar eller omskrivningar till orden, eller svenska synonymer – inte eventuella ersättningsord rekommenderade av språkvården. För ordet *time-out* ger t.ex. NEO förklaringen ’kort spelavbrott på begäran av ettdera laget i vissa bollspel, t.ex. basket och ishockey; för diskussion om taktik m.m.: coachen begärde spelavbrott’. Det är klart att spelavbrott i ljuset av denna definition inte kan fungera som en helt ersättande struktur.

I tre av de nio ordparen föredras den engelska varianten; *time out*, *green* och *basket*. Störst utslag ger ordet *basket*. *Korgboll* ger inga belägg alls i de sverigesvenska tidningarna. Det är enbart i finlandssvenskan man talar om *korgboll* synonymt med *basketboll*. *Finlandssvenske ordbok* (2000) kategoriserar *korgboll* som en finlandism och rekommenderar språkbrukaren att använda *basket* eller *basketboll* i stället. *Korgboll* är dock enligt NEO inte exakt samma lagspel som basket, utan en äldre variant av detta. För närmare diskussion om skillnader mellan finlandssvenska och sverigesvenska se kapitel 9. Basketbollen som fenomen och *basket(boll)* som ord kom till Sverige i slutet av 1940-talet. I det perspektiv på 50–60 år som är aktuellt för denna undersökning, kan *basket* anses vara ett ”gammalt” importord. Detta bör vara den största orsaken till att det inte lanserats ett ersättningsord för *basket*.

Tabell 2: Förhållandet mellan importord och ersättningsord inom området bollsporter

<i>Importord</i> <i>Ersättningsord</i>	<i>Sverige</i>			<i>Svenskfinland</i>
	<i>Press 1976</i> % (<i>Antal belägg</i>)	<i>Svdb1 2000</i> % (<i>Antal belägg</i>)	<i>Press 2003</i> % (<i>Antal belägg</i>)	<i>HBL 1999</i> % (<i>Antal belägg</i>)
<i>basket(boll)</i>	100 (20)	100 (320)	100 (186)	89 (73)
<i>korgboll</i>	-	-	-	11 (9)
<i>corner</i>	-	-	-	-
<i>hörna</i>	100 (26)	100 (102)	100 (63)	100 (69)
<i>green</i>	-	100 (74)	100 (45)	100 (19)
<i>bana</i>	-	-	-	-
<i>quarterback</i>	-	30 (3)	17 (1)	-
<i>kvartsback</i>	-	-	-	33 (1)
<i>spelfördelare</i>	100 (1)	70 (7)	83 (5)	66 (2)
<i>time-out</i>	-	86 (12)	93 (14)	86 (6)
<i>spelavbrott</i>	-	14 (2)	7 (1)	14 (1)
<i>coach</i>	6 (6)	22 (303)	9 (120)	2 (21)
<i>tränare</i>	94 (101)	78 (1064)	91 (1231)	98 (843)
<i>play-off</i>	6 (2)	3 (17)	7 (36)	11 (35)
<i>slutspel</i>	94 (31)	97 (515)	93 (485)	89 (279)
<i>world cup</i>	40 (4)	6 (27)	6 (26)	2 (4)
<i>världscupen</i>	60 (6)	94 (414)	94 (409)	98 (248)
<i>volleyball</i>	-	-	6 (3)	-
<i>volleyboll</i>	100 (5)	100 (27)	94 (47)	100 (20)
<i>(vollyboll)</i>	-	-	-	-

Green, dvs. den finklippta delen av banan inom golfsporten, är också ett mycket etablerat importord. Det existerar faktiskt inget svenskt ord som exakt motsvarar det engelska. NEO ger definitionen; ”i golf den finklippta del av banan som omger hålet” för ordet *green*. *Bana* är naturligtvis ett alltför brett begrepp för att väl kunna fungera som ersättningsord för *green*, men jag har inkluderat ordparet i undersökningen eftersom jag är intresserad av att se om *bana* överhuvudtaget används i

någon kontext som ersättande begrepp för *green*. Självklart gav sökningen på *bana* många belägg i korpusarna; i *Svdbi 2000* gav den oböjda formen (*green*) 417 belägg. Inte ett enda av dem förekom dock i en golfkontext. Enligt NEO kom ordet *green* in i svenskan redan 1928, och faller således egentligen utanför tidsramarna för denna undersökning.

Ordet *time-out* är inte helt synonymt med det svenska ersättningsordet *spelarbrott*. Den svenska sammansättningen finns inte som uppslagsord i NEO, vilket antyder att den inte är etablerad som term. I tidningskorpusarna förekommer ordet främst i betydelsen ”korta spelavbrott som orsakas av utvisning eller annan störning i spelet” [förf. definition], se följande exempel ur *Svenska Dagbladet 2000*:

”Något skönspelel uppstod aldrig, även om Dif:s 1-0 var en pärla, när pucken drogs som på ett band mellan Mikael Johansson, Espen Knutsen och målskytten Björn Nordh. I övrigt var det mest bök och knuffar, småslagsmål, hakningar, omfamningar och långa *spelarbrott*.”

Time-out är således helt etablerad som term i svenskan. Enligt NEO kom den in i svenskan på 1960-talet. Nuförtiden (sedan 1995) förekommer ordet dessutom i överförd betydelse om tillfälligt avbrott överhuvudtaget: t.ex. *den hårt trängda partiledarkandidaten begärde time-out* (NEO).

De ersättningsord som fått genomslagskraft inom bollsportområdet är *hörna*, *slutspel*, *spelfördelare*, *tränare*, *volleyboll* och *världscupen*. *Hörna* och *tränare* är gamla och etablerade ord i svenskan, här har importordet inte lyckats ta sig fram. Ordet *corner* finns varken i NEO eller SAOL 12. *Coach* och *tränare* används delvis inom olika sporter, och kan därför inte sägas fungera helt synonymt. Det är främst inom lagsporter det finns en *coach*, medan en *tränare* är någon som rent allmänt ”leder eller ansvarar för någons träning” (NEO).

Quarterback finns varken i NEO eller i SAOL 12 – det är således relativt oetablerat. Det svenska ordet *spelfördelare* finns inte upptaget i NEO, men dock i SAOL. Antalet belägg på *spelfördelare* i mitt material är lågt, men ändå uppenbart högre än för det engelska ordet. Här verkar den svenska termen vara mer etablerad. Så vad beror det på att journalisten använt sig av det engelska ordet i enstaka fall? Det finns en semantisk skillnad mellan *quarterback* och *spelfördelare* som antagligen är orsaken till att det engelska ordet används i vissa kontexter. *Quarterback* används uteslutande inom amerikansk fotboll som beteckning för den spelare som lägger upp spelet. Spelfördelare är en mera allmän term inom lagsporter, främst fotboll och ishockey, och betecknar ungefär samma sak – men är inte en beteckning på en specifik roll inom laget (som t.ex. *back*). Se exemplen nedan.

”Med en *73-yardpassning* till Isaac Bruce som gjorde *touchdown* såg St Louis Rams 28-åriga *quarterback* till att ge sitt lag segern med 23-16 mot Tennessee Titans. Warners succé hade alla ingredienser som behövdes för att få amerikanska sportjournalister att hoppa jämfota av glädje. Detta var en *story* som var som en saga.”

”Juryns motivering till varför Sara Jorild blev juni månads profil i division I lyder: 'Har under vårsäsongen visat att hon gott och väl håller allsvensk klass.

Målskyttet har lossnat rejält och en större slitvarg är svår att hitta. Även otroligt duktig som *spelfördelare*. När får vi se Sara i allsvenskan igen är frågan vi ställer oss'.”

Exemplen visar användning av ersättningsordet respektive importordet. Det tycks vara utmärkande att ordet *quarterback* används enbart när man talar om amerikansk fotboll – alla belägg som hittats i de svenska tidningarna finns i artiklar inom det ämnesområdet. *Spelfördelare* används på motsvarande sätt enbart om europeisk fotboll. Notera förekomsten av andra importord (markerade med kursiv) i det första exemplet.

Volleyboll är såtillvida speciellt eftersom det är ett hybridlån, dvs. en sammansättning av ett importord och ett svenskt ord. Den engelska sammansättningen *volleyball* är helt oetablerad i svenskan och förekommer inte i ordböcker. De tre beläggen på *volleyball* i korpusarna ingick alla i ett engelskt namn; *Extreme Beach Volleyball*. Tre belägg på det ortografiskt anpassade *vollyboll* hittades också. Det torde dock röra sig om ett stavfel eftersom SAOL 12 inte tar upp den stavningen av ordet.

Ingen systematisk språkvård har bedrivits för att skapa ersättningsord för engelska sporttermer. Det existerar inte ersättningsord enligt den traditionella definitionen av ett sådant. Många av de engelska orden har ersättningsord som inte uppfyller kriterierna för ett sådant, dvs. att ordet skall motsvara importordet semantiskt och stilistiskt, åtminstone i viss mån. Dessutom borde ersättningsordet ha uppstått eller skapats efter att importordet kommit in i svenskan. Inom denna diskurs är de ersättningsord som används i högre utsträckning än de engelska gamla och väletablerade.

De importord som fick fler belägg än sina svenska motsvarigheter var alltså *basket*, *green* och *time-out*. Utmärkande för dessa är att ersättningsordet i alla tre fallen är ”problemiskt” rent semantiskt; det motsvarar inte sitt importord och kan alltså inte sägas vara ett ersättningsord i traditionell bemärkelse. Frågan är om inte importordet och ersättningsordet i dessa tre ordpar betecknar helt olika fenomen, där importordet har en alldeles egen semantiskt ”nisch”.

5.3. Mat

Att importera mätterminologi är ingen modern företeelse. Redan på 1700-talet kom det in en hel del franska matord i svenskan (Edlund & Hene 1992). Det främmande inslaget inom svensk mätterminologin består dock till största delen av ord som betecknar någon typ av kulturellt fenomen och som därför kan anses vara svåra att ersätta med ett svenskt ord (se t.ex. Mickwitz 2005: 176). Det utländska inslaget betecknar ofta inom detta område någon typ av maträtt eller grönsak/frukt som inte hör till det traditionella köket i Norden, som t.ex. *broccoli*, *ribeye*, *zucchini* och *squash*.

Språkvården har inte heller inom detta område riktat in sig på att skapa ersättningsord, snarare finns det en viss status i att använda utländska namn på maträtter. Inom detta område har jag undersökt tio ordpar. Jag har inte gjort sökningar på orden *broccoli*,

Ordet *squash* kommer från ett nordamerikanskt indianspråk, och den ursprungliga formen är *asquutasquash* (NEO). Till svenskan har dock ordet kommit in via engelskan.

ribeye, *zucchini* och *squash* (ur den gemensamma listan på matord) eftersom de inte har någon motsvarighet i svenskan.

Sju av de tio ord jag undersökt kommer från den gemensamma listan över ord på mat; *cornflakes*, *croissant*, *fast food*, *food processor*, *junk food*, *sandwich* och *snacks*. Orden *light*, *pommes frites* och *tagliatelle* har jag valt från den allmänna listan.

Det som är uppenbart vid första anblicken på tabell 3 är att alla importord som betecknar en specifik maträtt är etablerade och saknar – åtminstone i sverigesvenskan – en fullgod svensk ersättning; *cornflakes*, *croissant*, *pommes frites*, *tagliatelle* och *sandwich*. NEO skriver att *croissant* är ett 'giffelliknande bakverk gjort av smördeg', vilket antyder att en giffel är en annan typ av bakverk än en *croissant*. Alla dessa – förutom *tagliatelle*, som kom in i svenskan på 1970-talet – är relativt gamla ord: fenomenet de betecknar avnjöts redan på 1930–1940-talet i Norden (NEO), *sandwich* är så gammalt som från 1871. *Dubbelsmörgås* fungerar inte som ett bra ersättningsord för *sandwich* – det engelska ordet skiljer sig åtminstone stilistiskt från det svenska (se exemplen nedan). Dessutom är ordet inte etablerat som begrepp, det finns varken i SAOL eller NEO. Det första exemplet nedan innehåller ett av de tre belägg på *dubbelsmörgås* som förekommer i *Svdbi 2000*. Alla tre exempel förekommer i samma artikel.

”En duktig *dubbelsmörgås* av halvmörka, runda surdegsbrödet Arnold med knaprig skorpa, ost, skinka, tomat och sallad kostar 30 kr.”

”Och lika självklart stoppade hon också i sig eleganta *sandwiches*, scones med jordgubbssylt och "clotted cream" plus den avslutande bakelsen, utan vilken ett överdådigt eftermiddagste inte är värt namnet, eller prisets 23:50 pund, (cirka 320 kronor).”

Ordparet *light* – *sockerfri* är inte heller oproblematiskt. Sockrefria produkter är ju inte nödvändigtvis lätta. Light-produkter är ett fenomen som har sina rötter i USA, och innebär vanligtvis att produkten har en låg fetthalt, den är alltså ”lät”. Ordet *light* används i svenskan som förled även i en mer utvidgad betydelse; t.ex. 'lightfeminism' och 'lightversion' (NEO).

Snacks och *tilltugg* ger båda ungefär lika många belägg, men här kan man igen spekulera i om orden betecknar samma sak. NEO definierar orden ungefär likadant, som något litet att äta till en drink. Möjligen är *tilltugg* något som äts vid mera högtidliga tillfällen, medan *snacks* står för olika undergrupper av chips, salta nötter etc.

I de ordpar där importordet betecknar annat än specifika maträtter är ersättningsordet mer etablerat än importordet. *Snabbmat*, *skräpmat* och *matberedare* är ersättningsord som fått ett gott fotfäste i svenskan. En orsak kan vara att dessa faktiskt fungerar som synonymer till sina respektive importord – på ett helt annat sätt än de ovan nämnda. De är dessutom beskrivande och genomskinliga. Noteras bör också att de är översättningslån från engelskan – och fungerar väl trots det, i motsats till ord som t.ex. *dödlinje* för *deadline*. *Matberedare* kom in i svenskan på 1980-talet för att ersätta den engelska termen, som tas upp i varken NEO eller SAOL.

Intressant är att *skräpmat* lanserades i svenskan redan 1982, medan det första belägget för *junk food* (i tidningstext) förekommer först 1987 (*Njordsboken*). Först har

således ersättningsordet anammats av tidningsjournalisterna, sedan har man inom tidningsdiskursen börjat använda den engelska termen *junk food* parallellt. *Pommes frites* och *tagliatelle* kommer att diskuteras närmare i kapitel 6.

Tabell 3: Förhållandet mellan ersättningsord och importord inom området mat

<i>Importord ersättningsord</i>	<i>Press 1976 % (Antal belägg)</i>	<i>Sverige Svdbl 2000 % (Antal belägg)</i>	<i>Press 2003 % (Antal belägg)</i>	<i>Svenskfinland HBL 1999 % (Antal belägg)</i>
<i>cornflakes</i>	-	100 (5)	100 (15)	66 (4)
<i>majsflingor</i>	-	-	-	33 (2)
<i>croissant</i>	100 (22)	100 (1)	100 (4)	89 (8)
<i>giffel</i>	-	-	-	11 (1)
<i>fast food</i>	-	-	12 (5)	4 (2)
<i>snabbmat</i>	-	100 (65)	88 (37)	96 (55)
<i>food processor</i>	-	3 (1)	-	7 (1)
<i>matberedare</i>	-	97 (36)	100 (22)	93 (14)
<i>junk food</i>	-	10 (1)	-	-
<i>skräpmat</i>	-	90 (9)	100 (4)	100 (8)
<i>sandwich</i>	-	50 (4)	100 (7)	100 (3)
<i>dubbelsmörgås</i>	-	50 (4)	-	-
<i>snacks</i>	-	36 (8)	58 (11)	44 (14)
<i>tilltugg</i>	-	64 (14)	42 (8)	66 (18)
<i>light</i>	-	90 (9)	100 (6)	20 (1)
<i>sockerfri</i>	-	10 (1)	-	80 (4)
<i>pommes frites</i>	100 (3)	100 (25)	100 (21)	59 (10)
<i>fransk potatis</i>	-	-	-	29 (5)
<i>(franskisar)</i>	-	-	-	12 (2)
<i>tagliatelle</i>	-	100 (8)	100 (5)	100 (3)
<i>bandmakaron</i>	-	-	-	-

Av 10 utvalda importord med ersättningsord föredras 6 stycken klart framom ersättningsordet inom området mat. Dessa är alltså *cornflakes*, *croissant*, *sandwich*, *light*, *pommes frites* och *tagliatelle*. De ersättningsord som slagit igenom inom detta område är *snabbmat*, *matberedare* och *skräpmat*, alltså sådana som inte betecknar maträtter och som semantiskt motsvarar importordet väl.

5.4. Ungdomsmusik

Ämnesområdet ungdomsmusik visade sig vara svårt att undersöka. Främst därför att det oftast inte existerar ersättningsord till importorden. Ungdomsmusiken är starkt influerad av engelskan, inte bara när det gäller lexikon och grammatik, utan också vad gäller domänen. Svenska musiker sjunger ofta på engelska och engelska är det språk man utövar musikverksamheten på. Tarald Lie, huvudämnesstudent vid Institutt for britiske og amerikanske studium, Universitetet i Oslo, har via intervjuer undersökt attityder till engelskan bland aktiva norska musiker (2003: 95 ff.). Enligt Lie anses engelskan vara popmusikens modersmål och att använda norska t.ex. i låttexter uppfattas som ointressant och främmande. Å andra sidan finns det en

tendens till s.k. globalisering inom popmusiken, framför allt i Norge. Detta innebär att vissa musikutövare gör motstånd mot den massiva anglifieringen genom att utöva sin musik på den lokala dialekten. I någon mån ger alltså globalisering utrymme för regionala drag (Brunstad 2004).

Jag har inom detta område undersökt endast 3 ordpar från den specifika listan för ämnesområdet ungdomsmusik. Orden *disco*, *DVD-spelare*, *hiphop*, *idol*, *new age*, *rap* och *scratch* har jag inte gjort sökningar på eftersom de inte har ersättningsord. I stället tog jag med *boyband* från den allmänna listan. Sammanlagt har jag alltså gjort sökningar på 4 ordpar.

Det är kanske självklart att de personer som är intresserade av och sysslar med ungdomsmusik också förhåller sig emotionellt till sitt intresse och därför vill använda de utländska beteckningarna för fenomen inom området; *hiphop*, *new age*, *rap* och *scratch* har ju inga ersättningsord. Dit kan också *disco* anses höra, men i detta fall vore det intressantare att utreda förhållandet mellan den ortografiskt anpassade och oanpassade varianten, än att göra sökningar på en förmodad svensk ersättning. Detta utreds närmare i Mickwitz (u.u.) om förhållandet mellan anpassade och icke anpassade former av importord.

Disc jockey kom in i svenskan från engelskan på 1950-talet och definieras av NEO som 'person som småpratar mellan spelade grammofon- eller CD-skivor av popkaraktär; t.ex. i radio eller på ett diskotek'. *Plattvändare* ges som synonym, och det ersättningsordet lanserades troligen på 1970-talet. NEO definierar inte *skivpratare* som helt synonymt med *disc jockey*; "person som småpratar i radion mellan spelade grammofon- eller CD-skivor".

Det är kanske inte så förvånande att ordet *DJ/disc jockey* fortfarande används i mycket högre utsträckning än ersättningsorden *skivpratare* och *plattvändare*. För det första är den engelska förkortningen lätt att använda på svenska och för det andra är de svenska orden lite klumpiga och inte så beskrivande. En ytterligare orsak till att lanseringen av de två svenska orden inte lyckats är eventuellt att de saknar karaktären av "trendighet" som den engelska termen har.

Tabell 4: Förhållandet mellan ersättningsord och importord inom området ungdomsmusik

Importord ersättningsord	Sverige			Svenskefinland
	Press 1976 % (Antal belägg)	Svdb1 2000 % (Antal belägg)	Press 2003 % (Antal belägg)	HBL 1999 % (Antal belägg)
<i>discjockey</i>	100 (1)	12 (13)	14 (12)	17 (8)
<i>DJ</i>	-	82 (88)	86 (73)	83 (40)
<i>skivpratare</i>	-	1 (1)	-	-
<i>plattvändare</i>	-	5 (5)	-	-
<i>fan club</i>	-	80 (12)	80 (8)	20 (1)
<i>fanklubb</i>	-	20 (3)	20 (2)	80 (4)
<i>sound effect</i>	-	-	-	-
<i>ljudeffekt</i>	-	100 (16)	100 (6)	100 (21)
<i>boyband</i>	-	50 (25)	-	-
<i>pojkeband</i>	-	50 (25)	100 (9)	100 (1)
<i>killband</i>	-	-	-	-

Fanclub har inget ersättningsord på svenska, men den anpassade formen *fanklubb* används i viss mån, speciellt i den finlandssvenska dagstidningen. Ordet med dess anpassade form började användas i svenskan 1965.

Intressant är att *boyband* och *pojkeband* används parallellt, men att ordet *killband* inte får några belägg. I SAOL anges *pojke* som en neutral variant, medan *kille* är den vardagliga formen. I sverigesvenskan håller eventuellt ordet *pojke* att ersättas av *kille*, åtminstone i talspråk. Orsaken till att det är just *pojkeband* och inte *killband* som har etablerats kan vara att språkbrukaren föredrar en viss ortografisk likhet mellan importordet och ersättningsordet (Aarflot 2003). Varken *boyband*, *pojkeband* eller *killband* finns dock upptagna i SAOL 12 eller NEO.

Sound effect är inte ett etablerat ord i svenskan, dvs. det är naturligt att det svenska översättningslånet är det som används.

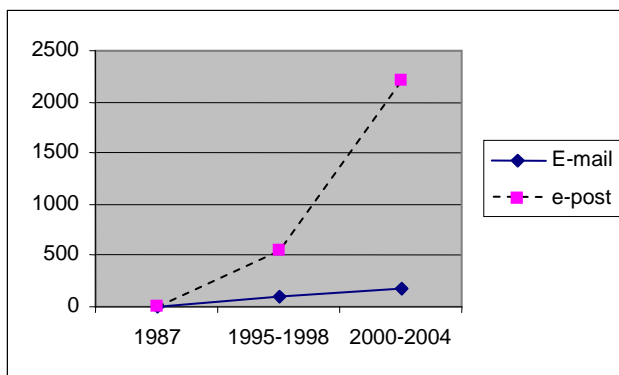
Det är svårt att dra slutsatser utgående från fyra ordpar. Rent allmänt kan man dock konstatera att ungdomsmusiken som diskurs har fått leva ett ganska ostört liv från språkvårdens pekpinna. De engelska begrepp som kommer in är av olika orsaker bl.a. svåra att ersätta; de är framför allt mycket bundna till det fenomen de betecknar (t.ex. *hip hop*, *new age*), och dessa fenomen är dessutom inte aktuella under en lång tidsperiod (jfr. med breakdancens popularitet på 1980-talet). Det hinner alltså inte heller lanseras ersättningsord. Språkvården har inte heller intresserat sig för den eventuella domänförlust som sker inom denna diskurs, vilket kanske är ganska naturligt – det är viktigare att koncentrera sig på diskurser där den politiska och ekonomiska makten finns (ekonomi, teknik osv.).

6. En diakronisk undersökning av tre importord

I det följande kommer jag att göra en diakronisk undersökning av tre utvalda ordpar; *e-post/e-mail*, *bodyguard/livvakt* och *design/formgivning*. Jag kommer enbart att undersöka sverigesvenska tidningar eftersom den finlandssvenska korpussen inte är tillräckligt omfattande för en diakronisk undersökning. Korpussen jag använt för dessa sökningar är samma som ovan, d.v.s. Språkbanken (<http://spraakdata.gu.se/lb/konk/>).

När det gäller ordparet *e-mail* och *e-post* i diagram 5 nedan, är det tydligt att det svenska ordet har fått en god genomslagskraft. Enligt Svenska språknämndens hemsida (www.spraknamnden.se) rekommenderas *e-post* framom *e-mail/mail*, och också framom det anpassade *mejl*. Både *e-post* och *mejl* finns i den 12:e upplagan av SAOL. Det engelska ordet *mail* används också synonymt med *e-mail* i svenskan, och det torde vara mer allmänt utbrett än *e-mail*.

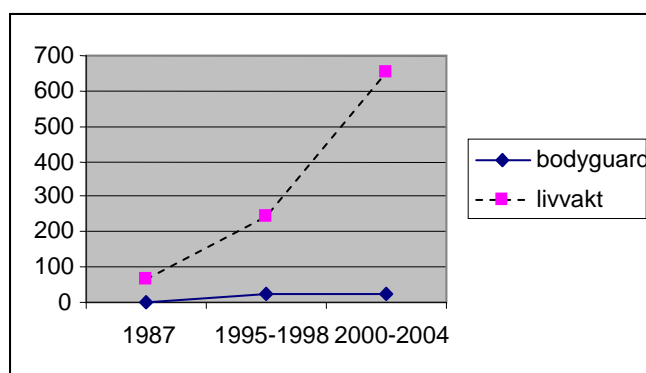
Diagram 5: Fördelningen av orden *e-mail* och *e-post* i sverigesvenska dagstidningar 1987-2004

I diagram 6 nedan anges fördelningen mellan orden *bodyguard* och *livvakt*. Också i detta fall har det svenska ordet fått god genomslagskraft. Det engelska ordet har väldigt få belägg. Det är dock möjligt att *bodyguard* och *livvakt* inte används i helt likadana kontexter; i tidningstexten används det engelska ordet främst när reportern refererar händelser från USA.

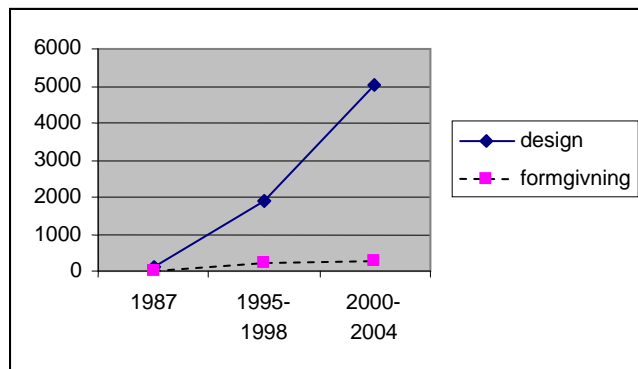
Ordet *bodyguard* finns upptaget varken i SAOL eller NEO, medan ordet *livvakt* använts i svenskan sedan 1600-talet (NEO). *Livvakt* är alltså det traditionella, vanliga ordet, och *livvakt* är ett potentiellt engelskt ersättningsord som inte slog igenom. Här finns det troligen också semantiska skillnader mellan orden, som gör att de används i lite olika diskurser (se diskussionen i kapitel 4.1).

Diagram 6: Fördelningen mellan orden *bodyguard* och *livvakt* i sverigesvenska dagstidningar 1987-2004

Ordparet *formgivning* och *design* i diagram 7 nedan följer dock inte samma mönster som ordparen ovan – det svenska ordet har här fått ge vika för det engelska. På samma sätt som *livvakt* är ordet *formgivning* ett äldre ord än det engelska ord som det ersätter. Ordet kom in i svenskan 1876, medan *design* kom in i svenskan 1948 (NEO).

Diagram 7: Fördelningen mellan orden *design* och *formgivning* i sverigesvenska dagstidningar 1987-2004

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det svenska ordet har haft stor genomslagskraft i de två första exemplen ovan; *e-post/e-mail* och *livvakt/bodyguard*. Vad beror då detta på? Vad gäller *e-post/e-mail* är det sannolikt att språkvårdsarbetet med att lansera *e-post* som en ersättning för *e-mail* har haft en stor betydelse. Vad gäller *livvakt/bodyguard* är det möjligt att det svenska ordet var så etablerat för fenomenen i fråga redan innan det engelska ordet importerades, att det engelska ordet därför inte har fått ett starkt fotfäste. Vad gäller ordparet *design/formgivning* är effekten dock den motsatta. Det är möjligt att orsaken dels är att orden används i olika kontexter och dels att ordet *design* är ett modernare och klatschigare begrepp, ett s.k. modeord som har fått spridning utanför sitt egentliga betydelseområde.

7. Olika typer av ersättningsord

Ersättningsorden har uppstått och skapats på olika sätt, och detta kan naturligtvis ha en betydelse för deras genomslagskraft. Jag har delat in de ersättningsord som tagits med i denna undersökning i fyra olika grupper beroende på deras form; *översättningslån*, *nybildningar*, *gammalt ord med ny betydelse* och *övriga* (se tabell 8). De ord som står med kursiv i tabellen är sådana som fått mer belägg än sin engelska motsvarighet i undersökningen.

Sammanlagt har alltså 38 ordpar undersökts, men en del av dessa har fler än ett ersättningsord. Därför är det 44 ersättningsord med i denna undersökning. Översättningslånen och nybildningarna är de största grupperna. Att översättningslånen är en stor grupp är kanske naturligt med tanke på att sådana lätt kan associeras till importordet och därmed till det fenomen som det betecknar. Översättningslånen i denna undersökning är bl.a. *hemsida*, *ladda ner*, *tangentbord*, *majsflingor* och *skräpmat*. Intressant är att språkvården i vissa fall försöker lansera en nybildning som ersättningsord, t.ex. *programvara*, medan språkbrukarna föredrar ett översättningslån, t.ex. *mjukvara* (jfr. med engelskans *software*). Som jämförelse kan nämnas att det i finlandssvenskan förekommer otaliga exempel på översättningslån från finskan – en del mer etablerade och andra mindre (se Reuter 2000: 9 ff.).

Tabell 8: Olika typer av ersättningsord

Översättning	Nybildning	Gammalt ord med ny betydelse	Övriga
hemsida	bifogad fil	nätet	bana
ladda ner	webbläsare	skrivare	volleyboll
mjukvara	webbläddrare	styrspak	fanklubb
tangentbord	programvara	giffel	världscupen
webbmästare	bärbar dator	tilltugg	
skräppost	bildskärm	dubbelsmörgås	
korgboll	säkerhetskopia	sockerfri	
hörna	webbansvarig	spelavbrott	
kvartsback	bildläsare		
tränare	spelfördelare		
majsflingor	slutspel		
snabbmat	matberedare		
skräpmat	fransk potatis		
ljudeffekt	franskisar		
pojkbänd	skivpratare		
killbänd	plattvändare		
16	16	8	4

Till gruppen översättningslån har jag också räknat ersättningsord som är av äldre ursprung och som av en slump eller andra orsaker fungerar som ett översättningslån, t.ex. *ljudeffekt* och *majsflingor*. P.g.a. av engelskans typologiska likhet med svenskan är det sannolikt att *ljudeffekt* inte bildats medvetet för att ersätta det engelska ordet, utan orden råkar finnas parallellt i båda språken. Ljudeffekt är belagt i svenskan redan 1881 (SAOB). *Majsflingor* kom in i svenskan 1906 – för att man ville ha en svensk beteckning för ett utländskt fenomen – men 40 år senare kom också den engelska formen *cornflakes* in i svenskan (NEO).

Nybildningarna är t.ex. *bifogad fil*, *webbläsare*, *programvara*, *bärbar dator*. De är i motsats till översättningslånen oftast skapade av språkvårdarna. I denna grupp finns exempel på sådana svenska motsvarigheter som fungerar semantiskt och stilistiskt som goda ersättningsord, men som ändå inte slagit igenom hos språkbrukarna, t.ex. *bildläsare*, *plattvändare* och *skivpratare*.

I vissa fall försöker språkvården lansera en gammal beteckning för ett nytt fenomen. Gamla svenska ord med ny betydelse i den här undersökningen är t.ex. *nätet*, *skrivare* och *styrspak* – där *nätet* och *skrivare* är ord som fått genomslagskraft medan *styrspak* är misslyckat. De övriga orden i denna grupp; bl.a. *giffel* och *tilltugg* är sådana som inte lanserats som ersättningsord, men som trots en viss semantisk olikhet med sitt importord i någon mån kan användas som ersättningsord.

I gruppen *övriga* ingår främst ord som kan betecknas som hybridlån, dvs. en sammansättning av ett engelskt och ett svenskt substantiv. Det enda ordet i denna kategori som inte är en sammansättning är *bana*. Det har placerats i denna grupp p.g.a. att ordet semantiskt ligger så långt från *green* att det enligt min mening är svårt att betrakta det som en nybildning.

8. Varför duger skrivare men inte bildläsare?

Vad beror det på att vissa ersättningsord får genomslagskraft och inte andra? I det följande diskuterar jag orsaker som kan hänföras till ordets struktur, medan jag i kapitel 9 kommer in på samhälleliga orsaker. I första hand diskuterar jag här orden inom området ADB, eftersom det aktivt skapas nya ord där till skillnad från de andra ämnesområdena som behandlas i denna undersökning.

Enligt Sandøy (2000: 255) är det framför allt neutrala ersättningsord som slår igenom i norskan. Metaforiska ord som *matmølle* 'matberedare' har sällan genomslagskraft (jfr. med Omdal 2006). Det svenska ordet *matberedare* har dock fått god genomslagskraft. En annan typ av ersättningsord som inte brukar ha god genomslagskraft är sådana som inte är tillräckligt beskrivande. Detta kunde t.ex. vara orsaken till att *bildläsare* inte slagit igenom. Faktum är ju att ordet ger delvis fel associationer – det är fullt möjligt att avläsa också text, inte bara bilder. Andra orsaker till att vissa ersättningsord inte etableras är att ordet är för långt eller att det består av en omskrivning. Ordet *webbläddrare* kan eventuellt vara ofördelaktigt långt för att ha god genomslagskraft. Dessutom ger det inte heller de rätta associationerna.

Norsk språkråd har grundat ett diskussionsforum på nätet som kallas Ordsma, där det skapas ersättningsord för nya främmande ord. Anne Helene Aarflot (2003) har undersökt vilka kriterier som har störst betydelse för om ett ersättningsord får genomslag eller inte, och kommit fram till att norska ord som har en viss likhet med motsvarande importord (t.ex. *mus*) lätt glider in i språket. Ett annat kriterium är att ersättningsordet bör vara "genomskinligt", dvs. ordet skall associera till det som det betecknar.

Inom vissa specifika diskurser som t.ex. ungdomsmusik är det tydligt att det finns en viss emotionell förankring i de engelska orden och att eventuella ersättningsord därmed har svårt att slå igenom, ett bra exempel är ordet *plattvändare*. Ordet är relativt kort och beskrivande och torde ha de rätta associationerna, men den rätta trendfaktorn saknas. Detsamma gäller eventuellt många av de svenska orden inom området mat som har haft dålig genomslagskraft, speciellt de som betecknar maträtter, t.ex. *majsflingor*, *giffel* och *fransk potatis*.

En intressant teori är att ersättningsordets ålder kan ha en viss betydelse för huruvida det godtas. Ordet *scanner* kom in i svenskan redan på 60-talet, medan ersättningsordet *bildläsare* lanserades först 1994 (NEO). I det skedet har det engelska ordet redan uppnått en så hög grad av etablering att det kan vara svårt att ersätta det. Ett ersättningsord borde naturligtvis lanseras innan importordet har fått alltför stor spridning (se t.ex. Aarflot 2003: 151).

Det kan också vara svårt att lansera ett gammalt svenskt ord med en ny betydelse som ersättningsord för ett visst importord. Ordet *styrspak* användes om rodret i ett flygplan redan 1916, medan *joystick* kom in i svenskan 1984. Ersättningsordet finns i SAOL 12, men inte i NEO. Här har ersättningsordet kanske inte lanserats tillräckligt väl, eller så ger det helt enkelt andra associationer än till datorer. Så hur ska då ett bra ersättningsord se ut?

Ett bra ersättningsord kan sägas ha följande egenskaper: det är beskrivande, neutralt, tillräckligt kort, genomskinligt och kan ofta ha en viss likhet med motsvarande importord. Dessutom bör det lanseras innan importordet har hunnit

etableras. Det svenska ordet får helst inte associeras till närliggande fenomen: *styrspak* asocieras alltför lätt till rodret i ett flygplan. Betydelseerna av ordet nät ligger dock semantiskt tillräckligt långt från varandra.

De lyckade ersättningsorden är *hemsida*, *bifogad fil*, *ladda ner*, *bärbar dator*, *bildskärm*, *nätet*, *programvara*, *webbläsare*, *skrivare*, *tangentbord*, *hörna*, *världscupen*, *snabbmat*, *skeräpmat*, *matberedare* och *pojkeband*. En del av dessa, bl.a. *hörna* och *världscupen*, är inte skapade av språkvården, men fungerar ändå bra på svenska. *Spelfördelare* och *tränare* får också största delen av alla belägg jämfört med sina engelska motsvarigheter, men frågan är om man kan betrakta dessa som ersättningsord eftersom de inte semantiskt motsvarar *quarterback* och *coach*. Alla ord är dock i någon mån både beskrivande, genomskinliga och neutrala – ordet *skrivare* har fått en överförd betydelse från en person som skriver till en maskin som skriver, en *bärbar dator* behöver heller ingen förklaring. De flesta välfungerande ersättningsord är översättningslån, d.v.s. direkta översättningar av det engelska ordet; de ger samma associationer som det engelska – och fungerar samtidigt väl i en svensk kontext. Inom området mat är de lyckade ersättningsorden *snabbmat*, *skeräpmat* och *matberedare*; vilka framför allt är beskrivande. Hur är det då med deras engelska motsvarigheter, kanske orsaken till ersättningsordens genomslagskraft finns också där?

Den största orsaken till att just dessa importord inte används kan ha att göra med deras form. *Software*, *browser*, *homepage* och *attachment* är framför allt mycket svåra att passa in i det svenska böjningssystemet, men också svåra att uttala. Inget av dessa ord finns heller upptagna i SAOL 12, så det inte existerar några officiella svenska böjningsformer av orden.

Det intressanta – om man ser på tidningssvenskan som helhet – är dock att journalisterna inte följer de rekommendationer som språkvården ger just i dessa fall. I någon mån torde språknormeringen prioriteras framom ”trendighetsaspekter”, men olika skribenter har naturligtvis olika värderingar och allt som skrivs i seriösa dagstidningar skrivs inte av journalister. Sammanfattningsvis kan man ändå konstatera att det idoga arbetet med att skapa svenska ord för engelska termer, framför allt inom ADB-området har burit frukt. Största delen av de undersökta ersättningsorden är etablerade och används i högre eller mycket högre grad än deras motsvarande importord.

9. Vem har makt över språket?

I kapitel 8 konstaterades att orsaken till att en del ersättningsord godtas och får genomslag i svenskan kan bero på att orden har en fördelaktig struktur, d.v.s. att de bör vara tillräckligt korta, beskrivande, neutrala, genomskinliga och ha en viss ljudlighet med motsvarande importord. Men är detta tillräckligt för att ett ersättningsord ska få genomslagskraft? Finns det annat som påverkar vilka ord skribenterna tar till sig och börjar använda?

Den generella inställningen till språket i samhället och vem/vilka som fungerar som språkliga auktoriteter har självklart en betydelse. På Island, där den lexikala purismen är stark, har språkvården en central betydelse i att skapa ersättningsord för främmande ord. Och det har visat sig att de flesta isländska ersättningsord etableras

och faktiskt används genomgående i isländska dagstidningar. Detta har naturligtvis i första hand att göra med den starka puristiska ideologin att bevara den isländska kulturen och språket. I andra hand kan det finnas strukturella orsaker – det finns större typologiska skillnader mellan engelska och isländska än mellan svenska och engelska. Det är därför svårare att anpassa engelska/främmande ord till det isländska böjningssystemet än till det svenska.

Varför fungerar den svenska språkvården inte på samma sätt? Som redan konstaterats förhåller sig den svenska språkvården öppet till lexikalt inflytande. SAOL 12 innehåller många främmande ord och i tidningstext är det vanligt att man inte bara använder relativt etablerade engelska ord, utan också en hel del alldeles nya, tillfälliga lån (Mickwitz u.u).

Den sverigesvenska språkvården ser det främmande – och då i första hand det engelska – inflytandet som en möjlighet för svenskan att utvecklas och bli rikare. Man betraktar inte den engelska lexikala influensen som ett hot mot svenskan. Olle Josephson (2004: 154) konstaterar att inflytandet i första hand inbegriper ord som inte hör till det centrala ordförrådet i svenskan såsom *mejla*, *yuppie* och *outsorva*. Och att så länge inflytandet stannar vid denna första nivå hotas inte svenskan. Nästa steg i utvecklingen vore att svenskan skulle låna mer centrala ord och grammatiska småord såsom *then* och *when*, medan i språket på den tredje och fjärde nivån skulle låna böjningsändelser och språkets struktur skulle påverkas grundläggande. Enligt Josephson skulle vi i svenskan använda fraser som ”*did hon se the tomte?*”. Först då skulle svenskan vara på väg att försvinna som språk.

I Sverige debatteras språkvård sällan i dagspress. Det är inte heller Svenska språknämnden som har den ultimata makten över språket längre. För 40 år sedan gav t.ex. tidskriften *Språkvård* (utgiven av svenska språknämnden) helt annorlunda svar på läsarnas frågor än nu. Språkvårdarna fungerade som anonyma auktoriteter som berättade för läsarna om vad som var det ”korrekta” språkbruket. Numera fungerar språkvårdarna som individer som ger sina egna – mer eller mindre – privata språkliga rekommendationer. Det anses inte längre finnas en ovedersäglig norm (Josephson 2004: 97-98). Språkvården har i någon mån gett över makten över språket till språkbrukarna – precis som Fredrik Lindström konstaterar i ett av sina tv-program (Josephson 2004: 123).

Josephson (2004: 124 ff.) tar upp fyra olika aktörer som har stort inflytande på språket i det svenska samhället. Den första gruppen är de framstående språkbrukarna; bl.a. *Dagens Nyheter*. Den andra gruppen är de s.k. kodifierarna, som ger ut skrifter som anger språknormen (t.ex. *Svenska skrivregler*). Den tredje är yrkesauktoriteterna, som t.ex. svensklärare. Dessa korrigerar folk som inte följer normen. Den fjärde gruppen är språkexperterna – bl.a. universitetens språkvetare. Dessa måste förhålla sig till en femte storhet – den stora allmänheten.

Vem av dessa som har den egentliga makten växlar naturligtvis beroende på tidpunkt och diskurs. För femtio år sedan hade de traditionella kodifierarna mer makt än de har idag. Catharina Grünbaum kan å andra sidan sägas ha en viss makt över språket i *Dagens Nyheter* – och påverkar därmed naturligtvis den allmänna språknormen – bl.a. för att hon genomdrivit nystavningen av ordet *rave* till *rejn*. Inom t.ex. musiken kan det dock handla om att vissa musikutövares språkval får en viss status; åtminstone inom den specifika diskursen.

Det är alltså inte enbart ett ersättningsords struktur som påverkar huruvida det får genomslag eller inte. Ett ersättningsord kan ha alla fördelaktiga egenskaper och ändå inte slå igenom. Den som har makten över språket inom en viss diskurs bestämmer i hög grad hur svenskan inom den diskursen ser ut, och om det används ersättningsord överhuvudtaget.

10. Skillnader mellan sverigesvenskan och finlandssvenskan

Finlandssvenskan följer språknormen i Sverige och borde därför inte skilja sig från sverigesvenskan. Som konstaterades ovan är den finlandssvenska tidningsspråkvården mera puristisk än den sverigesvenska, vilket hypotetiskt kunde orsaka att de finlandssvenska journalisterna skulle föredra ersättningsord framför importord. Detta har konstaterats i tidigare undersökningar, bl.a. i Mickwitz undersökning om anpassning av importord i finlandssvenskan och sverigesvenskan (u.u.). I de finlandssvenska tidningarna föredrar man att i högre grad än i de sverigesvenska anpassa de engelska importorden.

Chrystals (1988) undersökning om engelskan i svensk dagspress visade bl.a. att antalet engelska lån var färre i de finlandssvenska dagstidningarna än i de sverigesvenska. Finlandssvenskan har också en tendens att ibland föredra översättningslån från finskan i stället för direkta lån från engelskan; Chrystal ger exemplet *öronlappstereo* som är en direkt översättning av finskans *korvalappustereo* (sverigesv. *freestyle*). Den relativt stora inverkan från finskan på finlandssvenskan kan också orsaka att ett visst ersättningsord till ett engelskt importord får genomslagskraft i finlandssvenskan om det har stöd i finskan.

Man kan de facto se skillnader mellan antalet belägg på vissa ersättningsord i *Hufvudstadsbladet* och de sverigesvenska tidningarna. De största skillnaderna finns inom matområdet. Här hittas flera ersättningsord som är belagda bara i den finlandssvenska tidningen; *majslingor*, *giffel* och *fransk potatis*. Alla dessa har stöd i finskans *maisihintaleet*, *voisarvi* (ordagrant 'smörgiffel') och *ranskalaiset*. Ordet *bandmakaron* torde förekomma i finlandssvenskan, med stöd i finskans *naubamakaroni*, som är en ordagrann översättning, trots att det inte finns belägg på det i korpusen. Ordet *franskisar*, som är en synonym till *fransk potatis*, kan definieras som en finlandism och ordet finns belagt i Finlandssvensk ordbok. Också ersättningsordet *socketfri* uppvisar ett högre antal belägg i den finlandssvenska tidningen än i de sverigesvenska, vilket kan bero på att ordet har stöd av finskans *sokeriton*.

En annan finlandism i sammanhanget är *korgboll*, som i finlandssvenskan används synonymt med basketboll. Detta språkbruk stöds också av finskans *koripallo* (se diskussionen i kapitel 5.2).

Inom IT-området ser man inga fullt så tydliga skillnader mellan finlandssvenska och sverigesvenska, förutom att ordet *back up* inte har några belägg alls i *Hufvudstadsbladet*. Det finska ordet för *säkerhetskopiering*, *varmuuskopio*, kan eventuellt stöda det relativt sett höga antalet belägg för säkerhetskopiering i *Hufvudstadsbladet*.

Beläggen på *monitor* och *bildskärm* har en annan fördelning i finlandssvenskan än i sverigesvenskan; *monitor* får över hälften av beläggen (58 %) i *Hufvudstadsbladet* jämfört med *Svenska Dagbladets* 22 % och *Press 2003:s* 34 %. Enligt NEO används

monitor i betydelsen ”kontrollinstrument vid arbetsprocess”, dvs. bildskärmar som visar avgångs- och ankomsttider på flygplatser. Ordet kom in i svenskan på 1960-talet. I finlandssvenskan har jag dock funnit belägg för att ordet också kan användas i betydelsen *dataskärm* (se exemplet nedan). Den bibetydelsen har jag inte hittat hos beläggen i de sverigesvenska tidningarna. Eventuellt har finlandssvenskan här stöd av finskans *monitori*, som åtminstone på 1980-talet användes i överförd betydelse om dataskärmar.

”Att monitorer inte brinner kan bero på att det i hemmen och på företagen inte finns några gamla *monitorer*. En dator blir relativt snabbt föråldrad och ersätts med en ny. På samma gång brukar man köpa en ny monitor.”
(*Hufvudstadsbladet*.)

Inte ett enda belägg på *skräppost* (och inte heller något belägg på *junk mail*) har hittats i den finlandssvenska tidningen, medan ordet *spam* får 8 belägg. Det finns inte heller några belägg på *skräppost* i de tre andra finlandssvenska korpusarna (*Hufvudstadsbladet* 1998, *Jakobstads tidning* 1999 och 2000). Frånvaron av *skräppost* i de finlandssvenska dagstidningarna är förvånande, främst med tanke på att det finns stöd för ordet i finskans *roskaposti*.

Mitt antagande var att andelen belägg på ersättningsord relativt sett skulle vara högre i finlandssvenskan än i sverigesvenskan. Detta stämmer också – i 8 av undersökningens 38 ordpar har ersättningsordet högre andel belägg i finlandssvenskan än i sverigesvenskan. I alla dessa fall har det finlandssvenska ersättningsordet stöd av motsvarande ord i finskan. Men detta kan också gälla för motsatsen – även importordet kan i finlandssvenskan gynnas av ett motsvarande finskt ord. Som exempel finns ordet *printer* (tabell 1), som får fler belägg i den finlandssvenska tidningen än i någon av de sverigesvenska. Detta kan bero på stöd från finskans *printteri*.

I övrigt är skillnaderna mycket små. Detta är å andra sidan inte så konstigt eftersom finlandssvenskan följer samma norm som i Sverige, och tidningsspråket är mycket normerat.

11. Sammanfattning och diskussion

Syftet med undersökningen har varit att utreda i vilken omfattning ersättningsord har fått genomslagskraft inom vissa specifika ämnesområden. Av de sammanlagt 38 ordpar som undersökts är 16, dvs. 42 %, sådana ordpar där importordet får fler belägg i sökningarna än ersättningsordet. Man kan således konstatera att ersättningsordet föredras framom importordet i de flesta fall i svenskan, men det finns dock skillnader mellan ämnesområdena. Poängteras bör också att undersökningen gäller sådana importord som har en svensk motsvarighet, i de fall där det saknas ett ersättningsord finns det inget alternativ till importordet.

Fokus har lagts på ADB-området eftersom det inom detta område har förts en målinriktad språkpolitik, som gått ut på att specifikt skapa nya svenska ord. Det tydligaste resultatet märker man också inom detta område; här föredras importordet i

endast 4 fall av 15. De flesta IT-importord har ett fungerande ersättningsord, som i många fall är etablerat och används i högre grad än det motsvarande engelska ordet.

Inom bollsporten och matområdet verkar det som om vissa importord etablerats så väl att eventuella ersättningsord inte haft en chans. Ämnesområdet mat är också det område som är mest influerat av engelskan – 6 av de 10 importorden får fler belägg än sina motsvarande ersättningsord.

Inom ungdomsmusiken är det svårt att hitta importord som har regelrätta ersättningsord – eller ersättningsord överhuvudtaget. Engelskan har en enorm status inom området, och framför allt är den lexikala influensen stor. Ämnesområdet är pga. detta svårt att undersöka med den här metoden.

Det finns vissa typer av ersättningsord som verkar godtas i svenskan lättare än andra. Ersättningsord som är genomskinliga, beskrivande, korta och som har en klart avgränsad betydelse (som alltså inte associeras också till helt andra fenomen än det importordet betecknar) har en klart större chans att godtas och etableras i svenskan. Ett bra exempel på ett lyckat ersättningsord är *hemsida* – det är beskrivande och har en klar semantisk avgränsning. Ett exempel på ett mindre lyckat ersättningsord är *bildläsare*, som eventuellt associeras till något annat än en *skanner* som avläser både text och bild. Det är dock inte enbart ersättningsordets struktur som har betydelse för huruvida det etableras eller inte. Vem eller vilka som har makten över språket i samhället, och därmed vilken den allmänna synen på importord är i Sverige och Svenskfinland har också en stor betydelse.

För Svenskfinlands del verkar man i högre grad föredra ersättningsord framom importord om man jämför med de sverigesvenska tidningarna. De flesta av de finlandssvenska ersättningsorden som har god genomslagskraft har stöd i den finska motsvarigheten, t.ex. *majsflingor*, *giffel* och *fransk potatis*. Det finns t.o.m. en direkt motsvarighet till finskans *ranskalaiset* – det finlandssvenska ordet *franskeisar*.

Sammanfattningsvis kan jag ändå konstatera att den största orsaken till att ett främmande ord etableras i svenskan är att det saknas en adekvat benämning på svenska. Det handlar sällan – enbart i några enstaka fall – om att ett specifikt ersättningsord som skapats av språkvården misslyckas med att slå igenom. Detta borde ge anledning för den svenska språkvården att – vad gäller lansering av nya svenska ersättningsord – aktivera sig mer också inom andra ämnesområden än ADB.

Referenser

- Brunstad, Endre. 2004. *När globaliseringa blir lokaliserat (jf. glocalisering). Frå eit prosjekt om hipphopp-kulturen*. Föredrag hållet vid ett möte inom projektet Moderna importord i språken i Norden. Torshavn.
- Cassirer, Peter. 1986. Krönika. *Dagens Nyheter*, 8 augusti 1986. Stockholm.
- Chrystal, Judith-Ann. 1988. *Engelskan i svensk dagspress*. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 74.) Stockholm: Esselte studium.
- Clyne, Michael. 1992. *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Edlund, Lars-Erik & Birgitta Hene. 1992. *Lånord i svenskan. Om språkförändringar i tid och rum*. Höganäs: Wiken.

- Freudenthal, Axel Olov. 1868. *Om svensk språkkunskap, särdeles med afseende på Finland*. Album utgifvet av Nyländningar IV, s. 166-184. Helsingfors.
- Grünbaum, Catharina. 1998a. *Språkbladet. Dagens Nyheter*. Stockholm.
- Grünbaum, Catharina. 1998b. Språkvård på en dagstidning. I: *Språk i Norden 1998*, s. 43-51. (Skrifter utgivna av nämnden för svensk språkvård.) Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Hiidenmaa, Pirjo & Pirkko Nuolijärvi. 2004. Normering av främmande ord i finskan. I: Helge Sandøy & Jan-Ola Östman (red.), *"Det främmande" i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord*, s. 253-274. (Moderne importord i språka i Norden 2.) Oslo: Novus forlag.
- Holm, Pelle. 1918. *Viktor Rydberg som språkremsare*. Lund: Gleerups förlag.
- af Hällström, Charlotta & Mikael Reuter. 2000. *Finlandssvensk ordbok*. Esbo: Schildts.
- Jarvad, Pia. 2003. Opkomling, stenalder, nörd og regneark – om danske afløsningsord i nyordsdannelsen og deres gennemslagskraft I: Helge Sandøy (red.), *Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlagning og tilpassing av utalandske ord*, s. 24-32. (Moderne importord i språka i Norden 1.) Oslo: Novus forlag.
- Johansson, Stig & Anne-Line Graedler. 2002. *Rocka, hipt og snacksy. Om engelsk i norsk språk og samfunn*. Høyskoleforlaget: Kristiansand.
- Josephson, Olle. 2003. Prowsy crights eller prausi krajts? Engelskt inflytande, ortografisk norm och språkvårdsideologi. I: *Boken om våra modersmål. Festskrift till Mikael Reuter på hans 60-årsdag den 17 maj 2003*, s. 156–168. Schildts: Helsingfors.
- Josephson, Olle. 2004. "ju". *Ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk*. (Skrifter utgivna av svenska språknämnden 91.) Norstedts ordbok: Stockholm.
- Karlsson, Ola. 1998. Säg e-post, inte e-mail eller mejl! I: *Språk i Norden 1998*, s. 99–106. (Skrifter utgivna av nämnden för svensk språkvård.) Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Lie, Tarald. 2003. Engelsk vs. morsmålet i norsk popmusikk. I: Helge Sandøy (red.), *Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlagning og tilpassing av utalandske ord*, s. 95-110. (Moderne importord i språka i Norden 1.) Oslo: Novus forlag.
- Lund, Jørn. 1989. Tak for lån. Om kort- og langfristede lån – og om lån man med glæde indfrier. I: *Språk i Norden*, s. 94-101. (Nordisk Språksekretariats skrifter 10.)
- Nyordsboken*. 2000. *Med 2000 nya ord in i 2000-talet*. Stockholm: Svenska språknämnden och Norstedts ordbok.
- Melin, Lars. 1987. Svengelska är inte så dumt. I: *Språkvård 3*: 24-26.
- Mattfolk, Leila & Åsa Mickwitz & Jan-Ola Östman. 2004. Finlandssvensk språknormering. I: Helge Sandøy & Jan-Ola Östman (red.), *"Det främmande" i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord*, s. 219-252. (Moderne importord i språka i Norden 2.) Oslo: Novus forlag.
- Mickwitz, Åsa. 2005. Juice eller saft – samma smak? I: *Svenskan i Finland 8*, s. 172-182. Tammerfors: Tammerfors universitet.
- Mickwitz, Åsa. [Under utgivelse.] Vad händer med e-mail i svenskan? Om importordens anpassning och etablering i svenskan. I: Helge Omdal (red.), *Utenlandske ord i nordisk skrift*. [Foreløpig tittel.] (Moderne importord i språka i Norden 7.) Oslo: Novus forlag.
- Nationalencyklopedins ordbok*. Nätupplagan. www.ne.se.

- Omdal, Helge. [Under arbeid.] *Utenlandske ord i nordisk skrift*. [Foreløpig tittel.] (Moderne importord i språka i Norden 7.) Oslo: Novus forlag.
- Ransgart, Martin. 2004. Den svenska språkvårdens syn på importord under 1800- och 1900-talet I: Helge Sandøy & Jan-Ola Östman (red.), "*Det främmande*" i nordisk språkpolitik. *Om normering av utländska ord*. (Moderne importord i språka i Norden. 2.) Oslo: Novus forlag.
- Reuter, Mikael & Eivor Sommardahl. 1998. Erfarenheter av språkvård för massmedierna. I: *Språk i Norden 1998*. (Skrifter utgivna av nämnden för svensk språkvård.) Stockholm: Läromedelsförlagen
- Reuter, Mikael. 2006. *Översättning och språkriktighet*. Helsingfors: Svensk Språktjänst.
- Sandøy, Helge. 2000. *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Cappelen og LNU.
- Selback, Bente & Helge Sandøy. 2007. *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn*. (Moderne importord i språka i Norden 3.) Oslo: Novus forlag.
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. 1998. Tolfte upplagan. Svenska Akademien.
- Wellander, Erik. 1884-1977. *Riktig svenska*. Stockholm: P. A. Norstedt & söners förlag
- Aarflot, Anne Helene. 2003. Avløserord i Ordsmia – sett i forhold till suksesskriterier for avløserord. I: Helge Sandøy (red.), *Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlaging og tilpassing av utalandske ord*, s. 150-152. (Moderne importord i språka i Norden 1.) Oslo: Novus forlag.